

รำลึกถึงชีวิตการเป็นอาจารย์ใหม่กับเหตุการณ์สำคัญ ในยุคต้นๆ ของคณะฯ

พศ. ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ

อาจารย์สายพิน ศุพุทธมงคล ได้มาชวนให้เขียนอะไรเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับ เรื่องราวในสมัยก่อนของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเพื่อเอาไปลงหนังสือที่จะพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบ 50 ปี ก็อยากให้ความร่วมมือทั้งที่ไม่แน่ใจในความถูกต้องในความจำเท่าไรนัก เนื่องจากมันนานแสนนานมาแล้วและไม่เคยบันทึกไว้สมกับเป็นนักมานุษยวิทยาเลย

ในโอกาสนี้เลยจะเตือนอาจารย์น้องๆ ไว้ล่วงหน้าว่าควรจดบันทึกไว้บ้าง เมื่อตอนคณะอายุสัก 100 ปี จะได้มีข้อมูลดีๆ ไว้เขียน เนื่องจากผู้เขียนไม่แน่ใจเรื่องความถูกต้อง ก็จะไม่เขียนแบบประวัติศาสตร์ จะเขียนเล่าแบบนิทานก็แล้วกัน

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้วประมาณปี พ.ศ. 2516 ผู้เขียนได้จบปริญญาโท สาขามานุษยวิทยาจาก State University of New York at Albany และไม่มีงานทำ เนื่องจากได้ลาออกจากกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ตอนจะไปเรียนนี้แหละ ที่จริงทางกองฯ ก็ยินดีรับกลับเข้าไปใหม่ แต่บอกว่าโอกาสที่จะอนุมัติให้เรียนปริญญาเอกน่าจะยาก (สมัยนั้นตามกรมและกองต่างๆ ยังไม่ส่งเสริมให้เรียนปริญญาเอกนัก) เลยคิดว่าน่าจะไปอยู่มหาวิทยาลัยดีกว่า ในที่สุดก็เลือกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำได้ว่าตอนนั้นสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยายังไม่มีสถานภาพเป็นคณะ หากเป็นแผนกวิชาในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (ตั้งแต่ พ.ศ. 2508) และมี รศ.จำเรียง ภาวิจิตร เป็นหัวหน้าแผนกฯ การติดต่อเป็นไปด้วยดี ท่านอาจารย์จำเรียงสนใจที่จะรับเพราะทราบว่าผู้เขียนเรียนวิชาทางมานุษยวิทยาภาพมา 3 วิชา

จะได้มาช่วยสอนวิชามานุษยวิทยากายภาพซึ่งในขณะนั้นที่อาจารย์แพทย์ของศิริราช ที่มี ศ. นพ. สุต แสงวิเชียร เป็นหัวหน้าช่วยสอนนักศึกษาให้อยู่ อย่างไรก็ตามท่านอาจารย์จำเรียงบอกว่าต้องทำเรื่องขออนุมัติสภามหาวิทยาลัยเพื่อจ้างพิเศษไปก่อน ซึ่งน่าจะได้รับอนุมัติเดือนตุลาคม เพราะจะบรรจุได้ตามตำแหน่งต้องเป็นเดือนมกราคม 2517 ดูเหมือนว่าการจะเข้าเป็นอาจารย์ธรรมศาสตร์ดูราบรื่นดี แต่อะไรๆ ก็เกิดขึ้นได้เสมอ

ผู้อ่านคงจะจำได้ว่าในปี พ.ศ. 2516 นั้นเองได้เกิดเหตุการณ์การเมืองที่สำคัญคือเกิดการประท้วงใหญ่ของนักศึกษาและเริ่มเข้มข้นในเดือนตุลาคม ปรากฏว่านัดชุมนุมใหญ่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันเสาร์ที่ 13 ตุลาคม ตอนนั้นผู้เขียนยังไม่ได้เป็นอาจารย์ และยังไม่ได้รับรู้เกี่ยวกับสถานการณ์การเมืองของประเทศเท่าใดนัก แต่มีความเห็นใจนักศึกษา เลยจะมาร่วมชุมนุมกับเขาด้วย แต่เอาเข้าจริงมาไม่ได้ เพราะอาจารย์ Lucien and Jane Hanks ผู้มีพระคุณเหลือหลายมาเมืองไทยและบอกมาว่า ที่ผู้เขียนเคยชวนไปชมเมืองเพชรบุรีนั้น อาจารย์ว่างเฉพาะเสาร์อาทิตย์ 13-14 ตุลาคม เท่านั้น พอวันอาทิตย์ก็เกิดเหตุวันมหาวิปโยค ซึ่งนำความเศร้าสลดมาสู่สังคมไทยอย่างใหญ่หลวง

ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น อาจารย์จากมหาวิทยาลัยซาร์ ที่ประเทศเยอรมัน มาประกาศหานักวิจัยไปทำงานในโครงการของมหาวิทยาลัย ซึ่งผู้เขียนได้รับการคัดเลือกก็ตัดสินใจว่าน่าจะไปแสวงหาประสบการณ์ เพราะผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คงไม่มีเวลาพิจารณาเรื่องของผู้เขียนในขณะที่ต้องเผชิญปัญหากับการสูญเสียและความยุ่งยากที่ตามมา ผู้เขียนเลยไปหาท่านอาจารย์จำเรียงเพื่อถอนใบสมัครและขอบคุณที่ได้พยายามช่วยเหลือดำเนินการให้ ปรากฏว่าทางมหาวิทยาลัยอนุมัติแล้ว ผู้เขียนเลยตัดสินใจเข้ารับราชการที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตามที่ได้ตั้งใจไว้เดิม แม้จะเสียดายโอกาสที่จะได้ไปทำงานที่มหาวิทยาลัยซาร์

ในช่วงเวลาที่ได้เข้ามาเป็นอาจารย์นั้น มีปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ 2-3 เรื่องที่ทำให้ชีวิตอาจารย์ใหม่ของผู้เขียนดูมีสีสันหลายรสชาติอย่างไม่คาดคิด เรื่องแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำหน้าที่อาจารย์โดยตรง คือได้รับมอบหมายให้ไป understudy วิชา “วิวัฒนาการมนุษย์” ซึ่งเป็นวิชาทางมานุษยวิทยากายภาพ ซึ่งคุณหมอสุดและคณะสอนให้นักศึกษาของสาขาวิชา ที่ติ๊กกายวิภาคศาสตร์ ศิริราช คุณหมอทั้งสามท่านเป็นสุดยอดของอาจารย์ สอนแบบกระจ่างชัดมาก ผู้เขียนรู้สึกโชคดีที่ได้มีโอกาสเรียนรู้

“...เพื่อร่วมรุ่นฝึกอบรมตะโกนบอกว่า ‘อาจารย์ เขาเพาคุณะอาจารย์แน่ะ’ ก็ใจหายวาบเลย ยังโชคดีที่ไม่มีใครเสียชีวิต มาปรากฏภายหลังว่ากระเบื้องยาง ถูกไฟเผาไหม้หมด ... เครื่องอัดเสียงและบันทึกรการประชุม ร่างหลักสูตรหายไป ที่น่าเสียดายคือเรื่องมือวัตทางกายภาพ ซึ่งคุณหมอชมว่าสุดทันสมัยนั้นก็หายไปด้วย ข้าวของ และหนังสือถูกค้น แหกกลาญ...”

เช่นนั้น แต่ในฐานะผู้ประสานงานต้องเข้าไปติดต่อกุณหมอสุดซึ่งต้องเดินผ่าน “อาจารย์ใหญ่” ของคณะแพทย์เข้าไป ทำให้ผู้เขียนค่อนข้างระทึกใจทุกครั้งที่ต้องเดินผ่าน นอกจากนี้วิชานี้แล้วยังได้รับมอบหมายให้สอนวิชาแนวทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (เฉพาะในส่วนที่เป็นมานุษยวิทยา) เลยทำให้เรียนรู้จากประสบการณ์ว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังเปลี่ยนผ่านจากหลักสูตรระบบเดิมซึ่งทางมหาวิทยาลัยกำหนดวิชาเรียนเป็นแผนตามระดับวิชา ไปสู่ระบบหน่วยกิตที่นักศึกษามีโอกาสเลือกวิชาได้มากกว่า (ที่จริงความแตกต่างมีความซับซ้อนกว่านี้) เผอิญปีที่สอนนั้นเป็นนักศึกษาระบบเดิมรุ่นสุดท้ายในห้องเรียนจึงมีนักศึกษาทั้งสองระบบ รวมกันประมาณ 40 คน ที่น่าสนใจคือว่า นักศึกษาระบบเดิมจะมีคะแนนโดยรวมในสัดส่วนที่สูงกว่าผู้เขียนพยายามวิเคราะห์จากหลักสูตรและการแลกเปลี่ยนข้อคิดกับอาจารย์และนักศึกษาหลายคน พบข้อสันนิษฐานในเบื้องต้นว่า นักศึกษาในระบบเดิมจะเรียนไปตามลำดับขั้น พื้นความรู้ต่อเนื่องและแน่นกว่านักศึกษาระบบหน่วยกิตซึ่งมีอิสระในการเลือกวิชาเลยเรียนสะเปะสะปะมากกว่า แต่ไม่ได้มีข้อพิสูจน์ที่ชัดเจน

ปรากฏการณ์น่าสนใจที่สอง เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเป็นอาจารย์เหมือนกัน แต่ไม่ใช่โดยตรงเสียทีเดียว ในสมัยนี้คงเรียกกันว่า หน้าทีปบริการวิชาการให้กับสังคมของอาจารย์ ซึ่งอาจแตกต่างกันตามยุคสมัย จากประสบการณ์ของผู้เขียน ตอนนั้นเป็น

ช่วงที่อาจารย์ต่าง ๆ ตื่นตัวในการประท้วงของนักศึกษาเรื่องความไม่ยุติธรรมทางสังคม การด้อยโอกาสทางการศึกษาของคนบางกลุ่ม เช่น กรรมกร ฯลฯ อาจารย์จากคณะต่าง ๆ หลายท่านคงได้ทบทวนบทบาทตนเองและคิดว่าควรจะต้องทำอะไรเพื่อช่วยสังคมบ้าง เกิดการรวมตัวกันจัดทำโครงการเพื่อส่งเสริมการศึกษาให้กับกลุ่มด้อยโอกาส โดยเริ่มจากกลุ่มกรรมกร ปรากฏว่าประธานกรรมกรฯ ซึ่งมีทั้งอาจารย์ธรรมศาสตร์ (ท่านอาจารย์จำเรียง) และบุคคลภายนอกที่มีชื่อเสียง (ขอไม่ระบุชื่อ) ส่วนผู้สอนมาจากคณะต่าง ๆ (โครงการนี้ได้พัฒนาจนเป็นสำนักเสริมศึกษา ในปัจจุบันในเวลาหลายปีต่อมา) ผู้เขียนไม่ได้ทำหน้าที่สอนกับเขาด้วย แต่เป็นเลขานุการที่ทำงานสารพัดอย่าง ทั้งทำจดหมาย ส่งจดหมาย ประสานงานและเมื่อโครงการฯ ตัดสินใจว่าควรจัดละครออกทีวี เพื่อหาเงินทำกิจกรรมซึ่งมหาวิทยาลัยยังไม่อาจจัดหางบประมาณให้ได้ เพราะไม่ได้อยู่ในแผนมาก่อน งานของผู้เขียนก็หลากหลายมากขึ้น เช่น ไปเชิญนักร้องประสานเสียง ผู้คัดเลือกตัวละคร ตัวละครที่แสดงโดยอาจารย์ ซึ่งต่อมาท่านเหล่านี้ได้ตำแหน่งในระดับสูง เช่น เป็นรัฐมนตรี (แต่ท่านนี้ไม่ได้แสดง เพราะว่างองเซ็นเซอร์ ไม่อยากให้แสดง) รวมทั้งแบ่งสายกันไปรับเงินบริจาคด้วย ประสบการณ์จากที่ต้องทำอะไรหลากหลาย เช่น ต้องร่วมร้องเพลงประสานเสียงทั้งที่ไม่เคยร้องเลย เพราะนักร้องที่ไปเชิญบอกว่าคนไปเชิญต้องร้องด้วยจะได้ยุติธรรม นับว่าเป็นมหากาพย์ในชีวิตการเป็นอาจารย์ใหม่ของผู้เขียนเลยที่เดียว เล่าเท่าไรก็ไม่หมด และประสบการณ์ทำให้ผู้เขียนรู้จักภูมิประเทศ และผู้คนในธรรมศาสตร์เป็นอย่างดี กล่าวโดยสั้น ๆ คือว่าประทับใจในอาจารย์ธรรมศาสตร์ ที่มีความร่วมมือกันสูงมากเพื่อช่วยผู้ที่ขาดโอกาสทางการศึกษา นับว่าเป็นความทรงจำที่ดีของผู้เขียนเรื่องหนึ่ง

เรื่องที่สาม เป็นปรากฏการณ์เกี่ยวกับนักศึกษาที่สะท้อนให้เห็นว่าชีวิตอาจารย์ใหม่ของผู้เขียนอยู่ในบริบททางการเมืองของยุคนั้นโดยตรง จากการสัมภาษณ์นักศึกษาใหม่พบว่า นักศึกษาต้องการเข้ามามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพราะอุดมการณ์ทางการเมือง นักศึกษาที่เรียนก็มีหัวคิดทางการเมือง แจกใบปลิวต่าง ๆ เช่นถึงน้ำมันไปทำเวทีกิปรายที่สนามหลวง ดูว่านักศึกษามีความตื่นตัวทางการเมืองมากและประชาธิปไตยจะเบ่งบานอยู่ทั่วไปทำให้ชีวิตอาจารย์ใหม่มีชีวิตชีวาตื่นเต้นตามนักศึกษาไปด้วย

อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2518 ผู้เขียนขอลาไปรับการฝึกอบรมการวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่สภากิจวิจัยแห่งชาติเป็นเวลา 6 เดือน ก็เลยห่างเหินไปจากกิจกรรมของสาขาวิชาและของมหาวิทยาลัย แต่ในระหว่างการฝึกอบรมและเก็บข้อมูลที่

จ.อุบลราชธานี ประมาณเดือนสิงหาคมก็ได้ข่าวร้ายมหาวิทยาลัย (ผ่านจอทีวี) วินาทีที่ได้ยินเพื่อนร่วมรุ่นฝึกอบรมตะโกนบอกว่า “อาจารย์ เขาเผาคณะอาจารย์แน่ะ” ก็ใจหายวาบเลย ยิ่งโชคดีที่ไม่มีใครเสียชีวิต มาปรากฏภายหลังว่ากระเบื้องยางถูกไฟเผาไหม้หมด สำหรับสมบัติของแผนกวิชาที่ผู้เขียนเกี่ยวข้อง คือเครื่องอัดเสียงและบันทึกรการประชุม ร่างหลักสูตรหายไป ที่น่าเสียดายคือเครื่องมือวัดทางกายภาพ ซึ่งคุณหมอมขมาว่าสุดทันสมัยนั้นก็หายไปด้วย ข้าวของและหนังสือถูกค้นแหลกกลาญ

เหตุการณ์ทางการเมืองเริ่มเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ โดยที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และนักศึกษาตกเป็นเป้า ในขณะที่เดียวกันมหาวิทยาลัยได้ดำเนินการเพื่อปฏิรูปองค์กร เช่นภาควิชาและคณะเสียใหม่ ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมอาจารย์ทั้งมหาวิทยาลัย (คล้ายๆ กับประชาพิจารณ์) เพื่อแลกเปลี่ยนความเห็นเรื่องแบบจำลองการปฏิรูป ออกจะน่าสนใจและน่าทึ่งเอามากๆ วาทะของท่านอาจารย์ต่างๆ ที่อภิปราย ก็เรียกได้ว่าฟังๆ นักการเมืองเลยทีเดียว และหลายท่านได้กลายเป็นนักการเมือง ว่ากันว่าเหตุผลสำคัญในการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปองค์กรครั้งนี้เกี่ยวกับสถานภาพของแผนกวิชาที่อยู่ผิดที่ผิดทาง แต่เรื่องนี้ก็ยังไม่สำเร็จและไม่เคยลุล่วง

อย่างไรก็ตามในเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2518 นี้เอง ที่ประชุมคณบดีครั้งที่ 29/2518 มีมติรับหลักการแยกแผนกสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาออกจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากสภามหาวิทยาลัยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2519 และดำเนินการเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2520 ตามประกาศของทบวง (บุญมา นครอินทร์, รายงานวิจัยประวัติคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, 2552) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คุณเขียนลาเรียนอยู่ต่างประเทศแล้ว

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2519 ผู้เขียนได้ทุน East-West Center ที่ University of Hawaii แต่ก่อนไปจิตใจไม่ค่อยดีเพราะคิดว่าเหตุการณ์ตึงเครียดทั้งภายนอกและภายในมหาวิทยาลัย เช่น ดร.บุญสนอง บุญโยทยาน ซึ่งผู้เขียนคุ้นเคยด้วยตอนไปช่วยอาจารย์สอนวิชามนุษย์กับสังคมของคณะศิลปศาสตร์ ถูกยิงเสียชีวิตหลังจากที่ลาออกจากมหาวิทยาลัยไปสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พอถึงเดือนตุลาคมก็เกิดเหตุเศร้าสลดอย่างมาก แต่ตัวเองไม่ได้ร่วมทุกข์กับเพื่อนอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยด้วย แต่ที่สาววยมีอาจารย์จากธรรมศาสตร์หลายคน ซึ่งเราก็ปลอมใจกันไปตาม และเราเองก็ต้องต่อสู้กับความยากลำบากในการเรียนด้วยพร้อมๆ กับเวลาที่ช่วยรักษาจิตใจไปบ้าง

เมื่อผู้เขียนเรียนจบและกลับมาในปลายปี พ.ศ. 2523 ผู้เขียนได้พบกับการเปลี่ยนแปลงหลายประการ ในมหาวิทยาลัย เช่น การตัดสินใจต่าง ๆ ของคณะและมหาวิทยาลัยกระจายอำนาจผ่านกรรมการชุดต่าง ๆ ทำให้อาจารย์เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้มีภารกิจทางการบริหารมากขึ้น ข้อดีคือจะทำให้รู้เรื่องการบริหารดีขึ้น ผู้เขียนจำได้เลา ๆ ว่าอาจเป็นกรรมการทั้งระดับคณะและมหาวิทยาลัยรวมกันอย่างน้อย 15 ชุด

ในช่วงที่กลับมาปรากฏว่าผู้เขียนยังไม่พ้นสภาพการเป็นอาจารย์ใหม่ เพราะมหาวิทยาลัยกำลังคร่ำเคร่งกับการพัฒนาการเรียนการสอน ได้จับอาจารย์ที่อยู่อบรมเรื่องการเรียนการสอน แต่เนื่องจากผู้เขียนไม่อยู่ เลยต้องไปรวมอบรมกับอาจารย์ใหม่ และรู้สึกตัวเองว่า เป็นอาจารย์ใหม่เพราะในวันปฐมนิเทศน์ ทำนอธิการบดี(สมัยนั้น) ได้ทักทายและแสดงความยินดีที่ได้เป็น “อาจารย์ใหม่”

การเป็นอาจารย์ใหม่ครั้งหลังนี้ มีภารกิจหนัก ๆ หลายเรื่อง มีเรื่องสำคัญ ๆ ที่ผู้เขียนได้รับมอบหมายให้ทำ เช่น เรื่องการเป็นคณะ การเป็นตัวแทนของคณะในโครงการนักศึกษาเรียนดีจากชนบท การปรับปรุงหลักสูตรฯ และอื่น ๆ ซึ่งแต่ละงานได้รับความร่วมมือจากเพื่อนอาจารย์ด้วยดีและรู้สึกดี ๆ ที่ได้อยู่กับคณะสังคมฯ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้เรียนรู้อย่างหลากหลาย แต่มีข้อสังเกตว่านักศึกษาซึ่งเคยดีคักในจิตสำนึกเกี่ยวกับสังคมลดลงและมาแสดงออกชัดเจนในปรากฏการณ์ทางการเมืองปี 2535 ว่าจิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษา(โดยรวม) เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งไม่อาจจะเล่าในที่นี้ได้

31 ธันวาคม 2537